

LITURGIJA – MJESTO ZAJEDNIŠTVA ILI RAZLOG NEJEDINSTVA U ŽUPI? ODNOS CRKVENIH POKRETA PREMA LITURGIJI CRKVE

Ivica ŽIŽIĆ, Split

Sažetak

Jedan od ključnih problema suvremenog 'liturgijskog pitanja' predstavlja činjenica 'pluralizacije' rimskog obreda s posljedicom faktične fragmentacije crkvenog jedinstva na sakramentalnom temelju i pokušaja njegove integracije na drugim osnovama. Taj fenomen bilježi porast proporcionalan sve većem osnaženju crkvenih pokreta. U potrazi za valjanim kriterijima i autentičnim uvjetima na čijim će temeljima zasnivati kritički odnos spram 'obrednog pluralizma', izlaganje ispituje mogućnosti korekcije i integracije 'potrage za zajedništvom' kod crkvenih pokreta. Na toj se okosnici raščlanjuje fizionomija 'liturgijske zajednice' kod crkvenih pokreta naspram normativnih teološko-liturgijskih načela. Ozbiljenje Crkve kao *sakramenta jedinstva* (usp. SC 26) u svojem liturgijskom izvorištu zahtijeva obnovljeno vrjednovanje *sakramentalnog* i zato *obrednog temelja* crkvenog posredovanja u čijem su duhu crkveni pokreti pozvani oživjeti 'agapsku', 'proročku' i 'evangelizacijsku' dimenziju župske liturgijske zajednice.

Ključne riječi: liturgija, zajednica, zajedništvo, obred, obredni pluralizam, crkveni pokreti.

Uvod

Jedan od ključnih problema suvremenog 'liturgijskog pitanja' predstavlja činjenica 'pluralizacije' rimskog obreda s posljedicom faktične fragmentacije crkvenog jedinstva na sakramentalnom temelju i pokušaja njegove integracije na drugim osnovama. Taj fenomen bilježi porast proporcionalan sve većem osnaženju crkvenih pokreta.¹ Zacijelo, crkveni pokreti nisu jedini i

¹ Začuđuje činjenica da je pitanje odnosa liturgije i crkvenih pokreta, odnosno liturgije u crkvenim pokretima ostala na marginama teološkog promišljanja, iako se posljednjih

isljučivi uzročnici relativiziranoga stanja liturgije. Međutim, oni vrlo aktivno sudjeluju u tvorbi novih i vlastitih obrednih formi, koje izravno pogađaju bilo integritet liturgijske forme bilo jedinstvo crkvene zajednice. U potrazi za valjanim kriterijima i autentičnim uvjetima, na čijim će temeljima zasnovati kritički odnos spram 'obrednog pluralizma', izlaganje ispituje mogućnosti korekcije i integracije 'potrage za zajedništvom' kod crkvenih pokreta. Na toj se okosnici raščlanjuje pitanje 'liturgijskog identiteta' te fizionomija 'liturgijske zajednice' kod crkvenih pokreta naspram normativnih teološko-liturgijskih načela.

Ozbiljenje Crkve kao *sakramenta jedinstva* (usp. SC 26) u svojem liturgijskom izvorištu zahtijeva obnovljeno vrjednovanje *sakramentalnog* i zato *obrednog temelja* crkvenog posredovanja u čijem su duhu crkveni pokreti pozvani oživjeti 'agapsku', 'proročku' i 'evangelizacijsku' dimenziju župske liturgijske zajednice. U tom pogledu, u drugom dijelu ovoga rada, naslovljenom »Prema sakramentalnom jedinstvu Crkve« orisat ćemo temeljne odrednice sakramentalno ukorijenjenoga jedinstva s obzirom na Crkvu i na župsku zajednicu, te upozoriti na potrebu i mogućnosti integracije crkvenih pokreta u liturgijsku zajednicu župe.

1. Liturgijski identitet crkvenih pokreta

1.1. Reforme i forme liturgije u crkvenim pokretima

Problem forme i reformi liturgije kod crkvenih pokreta u posljednje vrijeme zaokuplja pozornost. S jedne strane, raste povjerenje onih koji još uvijek preoptimistično gledaju na 'spasenje' katoličkog identiteta zahvaljujući poletnim skupinama i pokretima s integralističkim predznakom, koji obećavaju

desetljeća nalazi u središtu crkvene pozornosti. Štoviše, kritički osvrt i teološka prosudba liturgije u crkvenim pokretima u potpunosti izostaje. Ona je u proteklom razdoblju više bila stvar sporadičnih diskusija i prigodnih napisa negoli predmet ozbiljnih studija. Svjestan da raznolikost stavova crkvenih pokreta u odnosu prema bogoslužju nosi sa sobom rizik površne prosudbe, ovaj kritički uvid u probleme koji će biti izloženi ostavljam podložan daljnjim kritikama i doradama. Smatram ga tek 'uvodom' u zadanu problematiku, tj. 'otvorenim projektom' koji bi se, uz nužnu interdisciplinarnu suradnju s drugim teološkim i ne samo teološkim disciplinama, trebao produžiti u teološku prosudbu uloge i značenja liturgije kao i liturgijske prakse u pojedinim pokretima. Ovdje upućujem samo na neke pokušaje proučavanja ove problematike: D. SARTORE, *Nuove forme di aggregazione nella Chiesa. Tra il particolare e l'universale*, u: *Rivista liturgica*, 84 (1997.) 6, 841-851; A. FAVALE (ur.), *Movimenti ecclesiali contemporanei. Dimensioni storiche, teologico-spirituali e apostoliche*, Roma, 1982.; B. SALVARANI, *Appunti sulla prassi liturgica in alcuni movimenti, gruppi e associazioni*, u: *Rivista di Pastorale Liturgica*, 176 (1997.), 82-88; F. APPI, *Riappropriazione della Parola, dei ministeri e dei sacramenti*, u: F. APPI, *Le comunità di base. Esperienze pastorali in Emilia-Romagna*, Napoli, 1980.; A. CATTANEO, *L'inserimento dei movimenti ecclesiali nella chiesa particolare*, u: G. COFFELE (ur.), *Dilexit Ecclesiam: studi in onore del prof. Donato Valentini*, Roma, 1999., 525-541; G. CERETI – R. la DELFA (ur.), *Comunione ecclesiale e appartenenza: il senso di una questione ecclesiologica oggi*, Roma, 2002.

nove integracije kršćanskog identiteta i nove oblike duhovnosti tvrdeći da su u stanju oživjeti iskustvo vjere u nepovoljnom ozračju postmodernoga doba. S druge pak strane, nepovjerenje spram crkvenih pokreta raste u redovnom crkvenom pastoralu u kojem oni izazivaju podijeljena mišljenja, ali i podijeljenju praksu. U nejasnoj strategiji pastoralnog rada pojavljuju se mnoga pitanja s obzirom na mjesto i ulogu takvih zajednica, koje su također potrebne pastoralne skrbi. Problem liturgijskih formi i reformi čini jedan od bitnih, ako ne i odlučujućih elemenata, u kojem se odražava (ne)povjerenje spram pokreta, ali i još jasnije očituje njihova bit. Poglavitito stoga što potreba integracija kršćanskog identiteta traži 'druge' razine i 'alternativne' osnove, ograničene u svojim obzorima, a upitne u svojim kriterijima, potrebno je suočiti nova 'duhovna' i 'crkvena' traganja s normativnim teološkim načelima zajedništva i jedinstva viđenog u njegovom izvornom sakramentalnom sjedištu. Sakramentalni temelj crkvenog jedinstva, kakav je želio Drugi vatikanski koncil (usp. SC 26), naime, u crkvenim pokretima i u susretu s njima postaje slaba metafora potrebne 'reforme' u skladu s proklamiranim načelima pojedinih pokreta. Ta pojava nije jedino, ali je svakako značajno obilježje novoga 'liturgijskog pitanja', koje pogađa crkveni pastoral u cjelini, dok u crkvenim pokretima ono kulminira u pojavi 'obrednog pluralizma'.

Minimalna sakramentalna komunikacija s mjesnim biskupom i s crkvenom zajednicom u cjelini te programatska reforma bogoslužja, čini se, upisana je u srž kretanja pokreta izvan zajedništva i izvan liturgije kao dinamičnog načela crkvenog zajedništva. Strategija pokreta, u njihovom nastanku i razvoju, kao da se ostvaruje putem *reforme liturgije* u skladu s vlastitim shvaćanjem kršćanstva i vlastitim nazorima na katolički identitet izložen brojnim kušnjama postmodernog doba te, još paradoksalnije, jedinstvo koje pokreti obećavaju i ostvaruju u svojem okrilju, kao da se događa u *odvajanju* od crkvenih zajednica. Reformirati liturgiju kako bi se 'stvarno' sudjelovalo u njoj i odvojiti se od crkvenih zajednica, poglavito one župske, da bi se 'stvarno' zadobilo zajedništvo, očituje vrlo jasno putove kretanja pokreta prema ozbiljenju 'vlastitog' zajedništva po mjeri onih načela pokreta unutar kojega se liturgijski trenutak pojavljuje samo kao drugotna forma izraza prethodno stečenih uvida i prethodno posredovanog identiteta pripadnosti. Kretanje pokreta u *reformama* i *odvajanjima* odvodi na putove 'alternativnih', 'vlastitih' obrednih trenutaka čije motivacije, modifikacije i finalitete možda valja radije potražiti u 'utemeljujućim' događajima dotičnih pokreta. Naizgled probuđena obrednost u pokretima u tom smislu izaziva neobično važno pitanje za našu problematiku: Ne radi li se samo o tipičnom postmodernom načinu religioznog osjećanja koji u stanju višestrukih fragmentacija pokušava nadići slabost 'privatiziranoga vjerovanja' reformama, regresijama ili transgresijama u liturgiji?

U svakom slučaju, i kada je riječ o formama i reformama kod crkvenih pokreta, forma liturgije i forma zajednice stoje u nerazdvojivom odnosu, u odnosu kojem se lice bogoslužnog slavlja bitno, a ne samo akcidentalno, mijenja prema zahtjevima zajednice i u kojem diktat vlastitog izraza nosi prevagu nad onom formom koja bi trebala pružati pravi lik crkvenoj zajednici i pravi identitet pripadnosti Božjem narodu.

1.2. Izazovi 'obrednog pluralizma'

Liturgijske su reforme, službene ili neslužbene, ušle zasigurno u kritičnu fazu u kojoj je na djelu stanovita relativizacija rimskog obreda s posljedičnim ishodom fragmentacije crkvenog jedinstva na sakramentalnoj i stoga obrednoj osnovi.² Liturgija kao drugotni izraz podložan stalnim 'reformama' u skladu s vlastitim viđenjem i vlastitim osjećanjem kršćanstva – tako može biti opisan široko prošireni mentalitet u sve brojnijim pokretima u krilu katoličanstva. Liturgija, koja nije uvijek u mogućnosti odgovoriti na subjektivne potrebe i očekivanja, postaje trenutak 'nesretne svijesti', nezadovoljne jer nije ugledala vlastita iščekivanja i uvidjela opravdanost vlastitih obzora. Bogoslužje, naime, postaje sve više 'predmetom' površne pozornosti crkvenih analitičara, polemike s onima koji u bogoslužju ne sudjeluju, pogodno mjesto izražavanja osobnih mišljenja i stavova, mjesto na kojem je moguće izraziti vlastiti svjetonazor, vlastito viđenje stvarnosti ... Ono se sve češće događa kao spektakularni trenutak, slavlje upravljeno prema onima koji slave i zato tako često porazan izraz samih sebe.³ U tom stanju, koje su jednim dijelom uvjetovali i sami crkveni pokreti, današnje bogoslužje riskira izgubiti svoj integritet i s njime svoju istinu. Nesudjelovanje mnogih vjernika u liturgiji samo je jedan vidljiv znak ne samo visoko sekulariziranoga ozračja u kojem živimo nego i 'oslabljene obrednosti', koja ne uspijeva sudionike voditi do iskustva vjere nego ih pretače u autoritarni izraz samih sebe. Odmak od 'površnog bogoslužja' čini se da ima mnogo

² Sjajan kritički uvid u problem forme i reformi unutar katoličanstva dao je talijanski teolog Roberto Tagliaferri u trinaestom poglavlju (*Liturgia 'semper reformanda'. Riforma e riformabilità della Chiesa*) svoje knjige. On teško optužuje 'strategije imunizacije' liturgijske reforme, te vrlo oštro preispituje ideološke pozadine postkoncilskih otpora, sumrak simboličkog iskustva, kao i 'kulturu spektakla', koji se sve više uvlače u liturgijsku praksu. Usp. R. TAGLIAFERRI, *La magia del rito. Saggi sulla questione rituale e liturgica*, Padova, 2006., 431-445.

³ »Spektakularizacija kršćanstva – piše R. Tagliaferri – zadnja je verzija klerikalne moći. Čini se da ona osigurava stanoviti konsenzus kada je već djelomično došla u pitanje crkvena kontrola i politički kolaterizam. Strategija autoimunizacije i spektakularizacije sastoji se u uprizorenju vlastitog svjetonazora koji pobjeđuje krizu ideologija, a da se ne priuipita o dosljednosti načelima evanđelja s vanjskog i unutarnjeg gledišta, odnosno s one točke gledišta koja drži do duhovnog iskustva, ali i do prigovora onih koji ne vjeruju.« R. TAGLIAFERRI, *La magia del rito*, 436.

više razloga od onih koje u pojednostavljenom obliku nude crkveni analitičari. Doista, čini se da »obredno osjećanje počiva u nesvjesnom današnjeg katoličanstva, dok dogmatizam pobjednički stupa ruku pod ruku s današnjim ideologijama i sensologijama«⁴.

Naravno da u tom stanju – koje zacijelo možemo nazvati novim 'liturgijskim pitanjem' – barem neki crkveni pokreti unose nadu. Kod njih je na djelu naizgled 'simboličko buđenje Crkve'. Oni otkrivaju ono što je novija crkvena praksa zaboravila: značaj suodnosa vjere i obreda, vjere u svjetlu sakramentalnoga čina i sakramentalni čin u svjetlu vjere. Liturgija, s više ili manje pozornosti, biva integrirana u zasebne 'putove', 'programe' i 'strategije' pokreta. U liturgijskom ozračju pokreti tako često prepoznaju bitne i još neotkrivene dinamike od kojih vjernička svijest doživljava buđenje na vjeru i na govor dara. Riječ je o značaju inicijacije, simbolike, mistagogije, ozdraviteljske snage sakramenta, kao i o integraciji liturgije u 'novu evangelizaciju'.

Pokretima se i u liturgiji ne može osporiti duhovno traganje. Jer svako traganje za Bogom ne mora nužno značiti otkriće pravoga Božjega lica, ali barem otkriva tragove njegova prolaska; tom traganju liturgija ne bi trebala biti prepreka nego upravo 'sretni trenutak' u kojem se ukrštavaju mnogi putovi i otvaraju mnogi uvidi. Optimizam koji unose pokreti u sadašnji crkveni život dobrim dijelom počiva na činjenici otvorenosti i želje da ožive liturgiju, odnosno da sakramentalno bogoslužje oživi vjernički život. Njihova pokretnost, međutim, postaje kamen spoticanja u trenutku kada se pretvore u nekontrolirana traganja za zajedništvom izvan zajedništva Crkve i kada postanu pobornicima (i ostvariteljima) novih reformi liturgije, čiji je ishod 'obredni pluralizam' s negativnim predznakom. Time se ne odmiču odviše od onog duha formalizma i od onog mentaliteta površnosti koji prepoznaju u crkvenom pastoralu i koji otvoreno kritiziraju.

Kada je pak riječ o traženju 'alternativnih' obrednih formi putem 'reformi' rimskog obreda, vrijedi, barem nakratko, naznačiti pokretne dominante takvih motivacija. Njih valja radije potražiti u soteriološkim perspektivama koje obećavaju negoli u crkvenim kategorijama koje ih faktički obilježavaju. Čini se da je soteriološka dominantna nosiva u obrednosti pokreta. Pokreti tako često projiciraju žudnju za spasenjem i isto zazivaju, za spasenjem shvaćenim u vrlo širokom smislu (od zdravlja do oproštenja, od obraćenja do utjehe). Oni integriraju obredne i paraobredne forme, jer im osiguravaju 'snažne trenutke', često 'spektakularne' u svojim učincima. Vjeruju u njihova 'obećanja'.⁵

⁴ M. PERNIOLA, *Del sentire cattolico. La forma culturale di una religione universale*, Bologna, 2001., 74.

⁵ A. TONIOLO, *Nostalgia delle origini: profezia o anarchia celebrativa?*, u: *Rivista liturgica*, 84 (1997.) 6, 787-812.

To se buđenje, naravno, može smatrati 'plodom Duha', kako to često ističu pokreti u obrani svojih programa. No, valjalo bi uvidjeti i kulturalnu genealogiju takvih kretanja, odnosno njihovu povezanost s postmodernom religioznošću i svime, dobrim ili lošim, što plima posmoderne nanosi na kršćanstvo. Mistična potraga za svetim, vrjednovanje premodernih načina duhovnosti, privatizirana vjera, osjetljivost za različitost, antagonizam spram tradicionalnih formi i institucija te, konačno, tjeskobno zacjeljivanje pukotina identiteta – to su samo neke od tipičnih označnica pokreta koje isti dijele s postmodernom religioznošću.⁶ Nije li stoga, u slučaju kritičnih ponašanja crkvenih pokreta u liturgiji, na djelu 'kasno novovjekovlje Crkve' pred kojim crkveni pastiri odveć sigurno i odveć optimistično ponavljaju kako su pokreti 'plod Duha' – ono što je pred više desetljeća možda i bila dobrohotna potvrda – a koja danas izaziva nemali broj sumnji i nepovjerenja. Ponašanje crkvenih pokreta u liturgiji – reformama i odvajanjem od crkvenih zajednica – dovoljan su razlog da se toj pojavi danas pristupi s mnogo više realizma.

1.3. *Fizionomija liturgijskog zajedništva kod crkvenih pokreta*

U razgranatoj i u današnjem mentalitetu široko odobrenoj pojavi 'obrednog pluralizma', *zajednica* zacijelo zauzima središnju ulogu, ulogu koju vjerojatno nikad dosad nije igrala u liturgiji. Zajednica postaje središtem i sjecištem duhovnih traganja u čijoj *liturgijskoj formi* progovara i svaki pojedini sudionik; zajednica postaje nositelj inicijative i identiteta, 'potpuni' subjekt bogoslužja. Svi crkveni pokreti redom stavljaju naglasak na zajednicu kao na *mjesto* ostvarenja jedinstva. Čini se da u toj perspektivi crkveni pokreti idu prema ostvarenju onog ideala zajedništva koji redovne župske zajednice ne uspijevaju ostvariti bilo zbog brojnosti svojih članova, bilo zbog anonimnosti, bilo zbog 'slabog' liturgijskog pastorala ili pak drugih razloga. Razlozi zbog kojih župski pastoral u liturgiji teško ostvaruje zajedništvo dobrim dijelom počivaju i na činjenici da zajedništvo biva posredovano više pojmovnim kategorijama nego simboličkim činima te stoga ostaje na razinama koje se ne odnose na cjelinu i ne ostvaruju je. Liturgija, naime, poziva čitavog čovjeka u spasenjsku komunikaciju s Događajem koji nije samo riječ i pojam, nego i tijelo, osjeti, odnosi ... Crkveni pokreti dobro prepoznaju simboličku narav liturgije koja, međutim, doživljava nemali broj preinaka, sve do potpune reforme u duhu i prema načelima pojedinih pokreta. Čini se

⁶ Usp. M. CROCIATA, *Appartenenza e nuove religiosità*, u: G. CERETI – R. la DELFA (ur.), *Comunione ecclesiale e appartenenza: il senso di una questione ecclesiologica oggi*, 181-185; G. ANGELINI, *La fede e la figura della coscienza*, u: RAZNI AUTORI, *La religione postmoderna*, Milano, 2004., 193-225.

kao da je *reforma liturgije* u crkvenim pokretima uvjet mogućnosti ostvarenja 'prave' zajednice.

Prva je i neosporna činjenica da se pokreti kreću *izvan* bogoslužja Crkve. Preduvjet 'ostvarenja' zajedništva postaje odmak od 'zajednice', poglavito od one župske. Konstitucija zajednice tako se događa *drugdje* i u *drugom* obliku. Ta je zajednica izmještena iz barem dviju temeljnih dimenzija bogoslužja: iz prostora i iz zajednice vjernika. Stoga riskira postati zajednicom koja se konstituira sama u sebi, odnosno u vlastitim duhovnim traganjima. Euharistijsko slavlje – samo jedan primjer – po školama, dvoranama, hotelima, sportskim igralištima i sličnim mjestima vrlo jasno odražava stav zajednica prema liturgijskom prostoru, koje više nije konstitutivno nego akcidentalno liturgijskom slavlju. Rizik tog kretanja *izvan* bogoslužnog prostora razvidan je u upitnom sakramentalnom i eklezijalnom identitetu.

Odnos prema liturgijskom prostoru preslikava se i na širu zajednicu vjernika. Dobro je poznata činjenica da pokreti s biskupom, prvim liturgom mjesne Crkve, imaju minimalnu ili pak nikakvu sakramentalnu komunikaciju. Njihov se odnos s biskupom odvija na drugi način i u drugim prilikama. To je očita legitimacija njihova crkvenog i liturgijskog stanja. Ovdje se ne radi o juridičkom stanju crkvenih pokreta, ni o 'minimumu' valjanosti njihova bogoslužja, nego je u pitanju 'sakramentalno zdravlje' pokreta iz kojega uvijek provire jedinstvo, jedinstvo ispovijedano jedinstvenim liturgijskim činima, jedinstvo koje se očituje u mnogim bogoslužjima, ali u istoj vjeri, koje se ostvaruje pod predsjedanjem mnogih prezbitera, ali jednog biskupa. Preostaje nam upitati se koji je sakramentalni identitet zajednica s kojima biskup nema sakramentalnu komunikaciju? Ne radi li se o pojavi 'otuđenja' (outsiderhood) o kojoj je govorio V. Turner, te o potrazi za 'višim statusom' s obzirom na matičnu zajednicu kojoj su pripadali?⁷ Nije li stoga kod crkvenih pokreta na djelu permanentna 'antistruktura'?⁸

Liturgija u crkvenim pokretima riskira da ne bude objektivna stvarnost nego ona koja polazi i završava sa samim sudionicima. Zajedništvo tako biva shvaćeno i prihvaćeno kao plod inicijative same zajednice. Neosporno zajedništvo osporava se u trenutku kada onaj Drugi, pisan velikim slovom i ispovijedan u 'Imenu nad svakim imenom', biva priznat samo u snazi zajednice i njezina izraza, unatoč činjenici da je upravo kristološka inicijativa ona koja stoji u počelu sakramentalnog jedinstva i u cjelini njegova ostvarenja.

Stvarni je rizik zajedništva u crkvenim pokretima sakramentalno nejedinstvo koje za sobom vuče i 'obredni pluralizam' kao plod konsenzusa, zajed-

⁷ Usp. V. TURNER, *Simboli e momenti della comunità. Saggio di antropologia culturale*, Brescia, 1975., 16-18.

⁸ Usp. A. TONILOLO, *Nostalgia delle origini: profezia o anarchia celebrativa?*, 805-806.

ničkih interesa ili, još bolje, plod zajedničkih traganja za svetim okruženjem kršćanske vjere. Prevagu nosi zajednica koja u želji za otkrićem 'pravog' iskustva sakramenta ima neodoljivu potrebu za reformom bogoslužja. Iz te perspektive relativno je lako uvidjeti stvarni rizik liturgijskog zajedništva u pokretima: liturgija može postati (ili već jest) izrazom samih sebe, posredovanjem samih sebe, pa i vlastitog viđenja svoje vjere i zajednice. U žudnji za 'snažnim ja-stvom' liturgija se više događa kao 'simptom' religiozno motiviranog procesa individualizacije, odnosno jedan od trenutaka traženja vlastitog identiteta, negoli stvarni simbol crkvenog jedinstva, te mjesto otkrića Crkve.

Svedena na drugotni trenutak, na horizontalnu i cirkularnu komunikaciju, liturgija se u crkvenim pokretima, ovisno o 'duhu pokreta', pretače u intimistički ili pak spektakularni *fidei protestatio*. Time zajedništvo, naravno, dobiva svoj 'liturgijski trenutak', ali ne kao utemeljujući nego kao izražajni, uvijek u funkciji osnaženja identiteta pojedinca i zajednice. Prvotnost sakramentalnog bogoslužja, s obzirom na vjerovanje i življenje kršćanskog identiteta, uzmiče pred prvotnošću ideja zajednice. U tom je smislu kod crkvenih pokreta često na djelu 'patologija simboličkog identiteta'.⁹ Čini se da je bogoslužjem važnije formirati identitet pripadnosti, koji sa sobom sve više nosi obilježja pojedinog pokreta, a sve manje obilježja pripadnosti stvarnoj zajednici vjernika, koja nadilazi pokrete, skupine i subjektivna viđenja kršćanstva. U tom reformskom odnosu prema bogoslužju Crkve pokreti stvarno riskiraju postati slavljem vjere koja se događa između samih sudionika i tu izgara u gratificirajućim osjećajima potvrde i pripadnosti.

2. Prema sakramentalnom jedinstvu Crkve: pokreti u korekciji prema Drugome i drugima

2.1. Sakramentalno jedinstvo i liturgijska zajednica

»Liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavlje Crkve koja je 'sakrament jedinstva' (unitatis sacramentum) – sveti puk pod biskupima okupljen i uređen. Stoga ti čini pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose ...«

⁹ *Neokatekumenski put* zasigurno nije jedini, ali je svakako najradikalniji 'pokret', koji ustraje u reformama liturgije prema vlastitim načelima opirući se i pokušajima korekcije od strane crkvenih pastira i samog rimskog biskupa. Na ovom mjestu liturgijska praksa kod neokatekumena može nam poslužiti kao primjer 'nasilnog' i, u konačnici, 'represivnog' odnosa prema sakramentalnim simbolima. U sve radikalnijim reformama rimskog obreda, neokatekumeni diktiraju formu euharistije uvjereni da se ona ozbiljuje *samo* u liku *večere Gospodnje*. Upravo zbog toga što euharistija 'mora' biti 'večera', treba ju slaviti *samo* navečer i stoga *samo* sjedeći. Na ovaj način diktat mimetizma, koji se predlaže prethodnim pseudoteološkim evidencijama, uklanja logiku simbolizacije, te narušava polivalentnost euharistijskog simbola, koji u sebe sabire i žrtveni i konvivijalni vid. Manipulacija simbolima, vođena idejama pokreta, sasvim izvjesno dovodi do zamiranja smisla koji posreduju, a tako i do vrlo upitne evidencije vjerovanja.

(SC 26). Tako Drugi vatikanski koncil gleda na zbiljnost crkvenog 'jedinstva' koje izvire iz liturgijskih čina 'čitavog Tijela Crkve' i koje očituje sveze utemeljene u samom sakramentalnom događaju. Suodnos između liturgijskih čina i crkvene zajednice više je nego uzajamni odnos dviju strana. On je, naime, konstitutivan. Uzbiljuje se u odnosima koje tvore sami sakramentalni čini čijom se snagom Crkva ogleda u onome što u svojoj biti jest.¹⁰

Ako 'liturgijski čini nisu privatni čini' *ex rei natura*, oni nipošto ne mogu biti ni *protestatio fidei* pojedinaca, skupina ili pokreta. Prvotnost sakramentalnog bogoslužja i njegova nesvedivost na drugotni 'izraz' upućuje na istinu da liturgija nije datost vjere kako bi se vjernici sabirali oko njih nego čini koji sabiru u samom trenutku slavljenja. Bogoslužje integrira cjelokupno crkveno djelovanje *in actu*. Stoga liturgija nadilazi religiozni individualizam 'spektakularnog' ili 'intimističkog' tipa, svejedno, oblikujući subjekt bogoslužja – Crkvu – u logici zajedništva i zajednice, a to se zajedništvo iskazuje *neuvojetovano*, jer je nezaobilazno i neophodno mjesto *odnosa s Bogom i bližnjim*. Upravo se u tom okrilju objavljuje *bit Crkve* u njezinoj vrijednosti *sakramentalnoga jedinstva*. Bogoslužje je ujedno *mjesto*, ali i *načelo crkvenog zajedništva*. Crkveno je jedinstvo, naime, konstitutivno relativno u *odnosu* prema Onome koji je Subjekt bogoslužja u pravome smislu (usp. SC 7). Stoga je upravo *odnos* onaj koji konstituira liturgijsku zajednicu i koji, naravno, ne niječe njezinu raznolikost nego je upravo podrazumijeva i integrira. Taj je obzor utemeljujućega odnosa pravo mjesto izražavanja i slušanja, prihvaćanja i potvrđivanja, življenja i svjedočenja. Liturgija je u svojem zajedničarskom vidu 'organ' zajedništva, nipošto prigoda ili trenutak zajedništva.¹¹ Budući da je liturgija mjesto zajedništva s Bogom, mijenja se i treba se promijeniti u današnjem mentalitetu u crkvenim pokretima, ali i izvan njih, način shvaćanja zajedništva i sudjelovanja na liturgiji uopće. G. Bonaccorso o ovoj dimenziji slavljenog vjerovanja i vjerovanog slavlja razmišlja na sljedeći način:

»Nije moguće 'izgovarati Boga' a da se ne 'osluškuje čovjeka-vjernika': vjera izrasta u samom trenutku svojega prenošenja (...). To znači da je 'istina onoga što se vjeruje' neodvojiva od 'zajedničarskog načina' kojim biva prenesena i prihvaćena. (...) Zajednica nije jednostavno sadržaj vjere, jedna od stvari u koje se vjeruje nego bitan uvjet vjere s obzirom da nije plod pojedinca. To načelo vrijedi također i za 'slavlje vjere': zajednica nije jednostavno sadržaj liturgije nego neophodan uvjet liturgijskih čina (...).«¹²

¹⁰ Usp. A. GRILLO, *La liturgia cristiana dal Movimento liturgico ai nostri giorni*, u: A. GRILLO – C. VALENZIANO, *L'uomo della liturgia*, Assisi, 2007., 43.

¹¹ Usp. I. de SANDRE, *L'assemblea è un convenire decisivo*, u: G. CAVAGNOLI (ur.), *L'assemblea liturgica*, Padova, 2005., 24.

¹² G. BONACCORSO, *Celebrare la salvezza. Lineamenti di liturgia*, Padova, 2003., 96.

Taj se vid u prvom redu odnosi na *heterocentričnu perspektivu* koju promiču sami liturgijski čini. Liturgija poziva pojedinca da iziđe iz sebe i susretne druge i Drugoga. Ona je mjesto koje korigira zajednicu da ne padne u koletivizam jer naglašava blizinu, ali i različitost drugoga, u konačnici, jer objavljuje Drugoga nesvedivog na subjektivna traženja i očekivanja. Liturgija je *relatio ad aliud*. Liturgija živi u otvorenim i neuvjetovanim odnosima u kojima je trajno na djelu *moćnost* otkrića drugoga i Drugoga njihovim sebedarnim samo-čitovanjem. Stoga se bogoslužje ne zatvara u 'privatne čine' nego je utkano u odnose, živi od objave i sveza jedinstva s objavljenim. Budući da liturgija korigira traženje sebe preobražavajući ga u *susret s drugim*, ona je mjesto korekcije traganja i stoga može biti odlučujuće mjesto korekcije duhovnih traganja crkvenih pokreta. Zato se ne događa samo na nama i unutar nas nego i *među* nama, *preko* nas i *dalje* od nas. U tom smislu, dar sakramentalne prisutnosti prelazi preko svih (kon)celebranata i uzbiljuje se u *otvorenim odnosima* koji *integrišu* u *jedinstvo* i *ishode jedinstvom*. Forma tog sudjelovanja na liturgiji treba se ponovno zadobiti u svojem simboličko-obrednom identitetu, što uključuje i otkriće artikulirane i pluralne zajednice koja se valja prepoznati kao sastavni dio 'otajstva slavljene vjere'.¹³ Doista, »liturgijska zajednica dobiva svoje pravo značenje tek kad biva viđena i doživljena kao *temeljni uvjet vlastitog čina vjere i čitavog djelovanja Crkve*«¹⁴.

2.2. Župska zajednica kao liturgijska zajednica naspram crkvenih pokreta

Sakramentalno jedinstvo i liturgijska zajednica međusobno se ogledaju u kristološkoj vertikali koja od Crkve tvori *communio*, epifaniju prisutnosti Onoga koji u zazivu Duha sabire Crkvu u *jedno Tijelo i jedan Duh*. Liturgijska zajednica stoga nije epifanija same sebe nego očitovanje one prisutnosti koja ju utemeljuje i sabire, oblikuje i ostvaruje.¹⁵ Jedinstvo i raznolikost, koji prožimaju odnose liturgijske zajednice, po svojoj se naravi opiru 'posebnosti' i bilo kojoj drugoj vrsti 'eskluzivizma'. Liturgijsko zajedništvo, koje provire iz jedinstva s Kristom, ostvaruje se u snazi *susreta* Boga i ljudi i ljudi među sobom. Ono je stoga obilježeno raznolikošću, otvorenim odnosima u kojima valja prepoznati i priznati različitosti te korigirati iluzije prevrjednovanja vlastitog identiteta. Otajstvo koje kršćani slave u savezu zajedništva i jedinstva proizlazi iz iste vjere, iz iste *pripadnosti* i iz istog *sudjelovanja* na slavljenom otajstvu. Slavlje vjere u simboličko-obrednoj formi vjere ukazuje zajednici vjernika na istinu da

¹³ G. BONACCORSO, *Celebrare la salvezza*, 97.

¹⁴ A. GRILLO, *Comunità dal rito. I presupposti teorici e culturali di una teologia dell'assemblea celebrante*, u: G. CAVAGNOLI (ur.), *L'assemblea liturgica*, 177.

¹⁵ Usp. T. CITRINI, *L'eucaristia epifania della Chiesa*, u: RAZNI AUTORI, *Eucaristia genesi della comunità*, Milano, 1999., 11.

ona nije 'autor vjerovanja', ni 'autor' identiteta', ali jest subjekt vjerujućeg prijanjanja, efektivnog sudjelovanja i stvarnog dioništva na otajstvu Isusa Krista u snazi Duha Svetoga. Stoga se liturgijski trenutak u životu Crkve, a tako i u životu župske zajednice, nalazi na samom izvorištu njezina djelovanja, identiteta i biti. On je *fons* kršćanske zajednice.

Pred ovima, ali i drugim normativnim teološko-liturgijskim načelima zadanim na Drugome vatikanskom koncilu, današnja liturgijska praksa kod crkvenih pokreta riskira ne samo stvoriti stanoviti 'paralelni' ili pak 'alternativni' put nego i ući u izravan sraz s osnovnim i neoborivim istinama liturgije. To se prije svega odnosi na problem liturgije kao *javnoga čina* (usp. SC 26), odnosno liturgije kao *čina zajednice vjernika*, a ne samo 'skupine vjernika'. Ako je župa *prvo mjesto*, iako ne utemeljujuće, gdje se ostvaruje *načelo zajedništva*, ona se može smatrati *domus ecclesiae*, koji se sazda je liturgijskim zborovanjem. Na njemu su, snagom intersubjektivne naravi liturgijskog čina, uključeni svi oni koji pripadaju ili ne pripadaju pokretima, skupinama, jednom riječju, svi vjernici u Kristu, svi koji su krštenjem srasli, a euharistijom čine 'sakrament jedinstva'. Stoga sakramentalno jedinstvo u župskoj zajednici nije plod pret hodno stečenog zajedništva na drugim razinama i u snazi partikularnih interesnih skupina nego mjesto i načelo srastanja u *jedno Tijelo i jedan Duh*. Djela apostolska jasno svjedoče da je rana kršćanska zajednica bila jedna ne samo u 'posjedovanju' zajedničkih dobara nego u onome *biti jedno* koje proizlazi iz samoga *čina* vjerovanja, ljubavi i lomljenja kruha (usp. Dj 2,42-46).

Kada se Crkva povjeri tom *činu* vjerovanja, ljubavi i lomljenja kruha, tada se ona ponovno rađa. Izrastajući iz 'sakramenta' ona se zbiva kao *sakrament jedinstva*. Župski kontekst liturgijskog događanja crkvenog jedinstva zacijelo je najmanji, ali nipošto nije marginalan u sveopćoj (katoličkoj) sakramentalnoj konstituciji Crkve. U njoj se naime *sakramentalno sudjelovanje* ozbiljuje *in primis* kao *pripadnost* i *sudjelovanje* na slavljenom otajstvu, na dioništvu u istoj vjeri koja se očituje u mnogim i različitim licima. Stoga ne postoji i ne može postojati 'vlastita' liturgija pojedinog crkvenog pokreta. Pokušaj 'privatiziranja' liturgije rezultira sakramentalnim nejedinstvom što odvodi crkvene pokrete od 'obrednog pluralizma' do 'obredne anarhije', od upitnih evidencija vjerovanja pa sve do rubova crkvenog života. Naprotiv, sudjelovanje na načelu zajedništva i mjestu crkvenog jedinstva korigira duhovna traganja i usmjerava ih prema pravoj izgradnji i istinskoj evangelizaciji. Preobrazba Crkve polazeći iz liturgijskog mjesta i sakramentalnog načela svojega ozbiljenja obećava stvarno i učinkovito otkriće temelja njezina djelovanja *ad extra*. Drugim riječima, i crkveni pokreti i župske zajednice trebaju doseći liturgiju ne samo kao 'vrhunac' nego i kao 'izvor' u kojem se zrcali najdublja istina kršćanskog vjerovanja.

Ustrojstvo crkvene zajednice iz i od sakramentalnoga slavlja na ovaj način jasno kazuje primat liturgije u životu Crkve: »Liturgija je ipak vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga« (SC 10). U odnosu prema toj istini sakramentalnoga slavlja postaje razvidno je da današnji crkveni pokreti mentalitet reformiranja, uvjetovanja i odvajanja trebaju zamijeniti liturgijskom formacijom, uvođenjem (mistagogijom) u mudrost sveza koju liturgijski čini posreduju ne samo kao 'jednostrani' i 'konačni' izraz vjerovanoga nego i kao izvorišno mjesto uzajamnog povjerenja. Ono što Crkva vjeruje u sakramentalnom slavlju i što je ujedinjuje u *jedno Tijelo i jedan Duh* ne biva jednostavan 'izraz' stečenoga nego je stjecaj jedinstva koji proizlazi iz stvarnog sudjelovanja i potpunog posredovanja Kristova otajstva.

2.3. Pozvani u jedinstvo: crkveni pokreti u sakramentalnom zajedništvu Crkve

Zajedništvo i jedinstvo koje provire iz samog sakramentalnog slavlja neotuđiv je dio *vjerovanja*, koje ne proizlazi iz nekog individualnog otkrića nego iz slušanja evanđeoskog navještaja spasenja. Crkveni su pokreti u prvom redu pozvani kretati se prema onom zajedničkom i nezaobilaznom mjestu gdje se Riječ izriče i zbori spasenjem. U zajednici vjerujućih, riječ Božja rađa zajedništvom koje se održava u faktičnom prijanjanju otajstvu Božjeg sebedarnog očitovanja. Sakramentalno uozbiljenje Događaja poziv je na živu vjeru u njezinu integritetu i u dinamičnom iskustvu liturgijskih simbola i obreda. Upravo na tom mjestu, koje je ujedno i načelo crkvenog zajedništva i, u konačnici, 'os' kretanja čitave Crkve, crkveni pokreti mogu sudjelovati i doprinostiti specifičnim 'karizmama', odnosno posebnim iskustvima koja njeguju u svojim redovima. Ona mogu biti okvirno naznačena u liku *proroštva, međusobnog bratskog prihvaćanja i ljubavi*, te u djelu *evangelizacije*.

Pozvani u jedinstvo, crkveni pokreti zahtijevaju žurno 's-mještanje' u zajedništvo u mjesnim Crkvama i župskim zajednicama, jer su oni nezaobilazna mjesta gdje se njihove 'karizme' i 'poslanja' stvarno verificiraju i ostvaruju. Zajedništvo Kristovih učenika, naime, podrazumijeva spremnost u ostvarenju Crkve kao 'pokreta', koja u svom krilu njeguje i čuva otvorenost prema događanju Kraljevstva. To je jedinstvo bitno *sim-boličko*: sabirući ljude u *Kristu* Crkva odgovara na svoj izvorni poziv – biti *ekklezija*. Uostalom, proroštvo, evangelizacija, međusobno prihvaćanje u ljubavi nisu vlastitosti pojedinih pokreta nego nosive dimenzije cjelokupnog crkvenog djelovanja. Pokreti se često proročki izražavaju i ponašaju. Ta se dimenzija mistične otvorenosti Duhu valja integrirati i u bogoslužje, jer ono ima potrebu za oživljavanjem estetike svetoga, tj. percepcije sveza koje sakramentalna simbolika ozbiljuje. S druge pak strane, proroštvo spada u red svjedočenja vjere, jer je neposredno i dubo-

ko buđenje vjernika na povjerenje, odnosno na zajedništvo s Bogom i zato i na zajedništvo s drugima. Prvi liturgijski čin – sabiranje – proročki je simbol u sebi, jer on nastupa slijedom poziva, odnosno u snazi onoga – *Evo me* – a to je pravi motiv liturgijskog sabiranja i slavljenja. Obitavati u okrilju liturgije znači upravo proročki *odgovoriti* i u snazi tog odgovora progovoriti čitavim svojim bićem. Ako se crkveni pokreti doista osjećaju proročki pozvani, onda će taj poziv znati ostvariti u prvom redu odgovarajući na liturgijski poziv sabiranja u zajedništvo vjernika. Prostor njihova svjedočanstva i njihova govora liturgijom neće biti ograničen, čega se oni često pribojavaju, nego upravo omogućen i ostvaren. Proroštvo možda na ponajbolji način izražava ukupnost 'iskustava' kojima nije moguće racionalno dominirati, a bez kojih svaki govor o Bogu ostaje samo niz pukih činjenica povjerenih pojmovnom posredovanju. Liturgija je u sebi iskustvo Božje prisutnosti, odnosno iskustvo Drugoga čije okrilje rađa susretištem s drugima. 'Potraga za drugim', potraga za prisutnošću i za blizinom koja tako snažno pokreće pokrete, u liturgiji može pronaći svoje razloge i svoje ispunjenje. U tom slučaju, liturgija može postati 'sretni trenutak' prema kojem se kršćanska svijest doista 'kreće' i odakle se 'pokreće'.

Ako je samo 'ljubav povjerljiva i uvjerljiva (H. U. von Balthasar), o čemu svjedoče i pokreti, onda se župske liturgijske zajednice trebaju okrenuti i samim pokretima, odnosno u pokretima vidjeti priliku oživljavanja zajedničkog bogoslužja. Dok, s jedne strane, župa korigira pokrete, s druge strane, pokreti mogu obogaćivati župu povjerljivim i uvjerljivim odnosima.¹⁶ Istina, župi je kao susretništu ljudi u istom ispovijedanju i slavljenju vjere potrebna preobrazba, koja proizlazi iz odnosa jedinstva s Kristom u bogoslužnom ozračju. Time se župska zajednica otvara prema dinamičnom shvaćanju i prihvaćanju Crkve koja 'nastaje' u liturgijskim činima i preko njih zadobiva samu sebe slijedom sakramentalnoga prijanjanja Kristu. Crkveno je zajedništvo zapravo snažno obilježeno istinom da odnos i sakramentalna sveza s drugim čini već dio vlastite vjere. U mjeri u kojoj pojedinac (ili skupina) vjeruje, sadržano je upravo ono što ujedinjuje. Stoga je pozicija čina vjere ona koja se potvrđuje u zajedničkoj formi ispovijedanja i slavljenja Boga Spasitelja i Otkupitelja. U tom smislu, liturgija je i 'vrhunac' (usp. SC 10) koji se ne da nadvisiti.

Sakramentalno je bogoslužje izvorište Crkve kao zajednice vjernika zato što je izvorište vjerovanja. Liturgijski su čini *actus fidei*, a ne samo drugotne forme *izraza* prethodno stečenog vjerovanja. Učenici na putu prema Emausu nisu

¹⁶ Današnji se pastoral sakramenata – tvrdi A. Grillo – zbiva »kao minimalan susret između prava i obveza svećenika (ili pak između prava svećenika i obveza vjernika). No, u stvarnosti radi se o ostvarenju zajedničkog susreta da bi svi – svatko na svojoj razini i sa svojim pravima/obvezama – mogli zajednički ispovijedati (...) veliki i nezasluženi dar kojim Gospodin zna sabrati Crkvu u Duhu, na slavu Boga Oca.« A. GRILLO, Comunità dal rito. I presupposti teorici e culturali di una teologia dell'assemblea celebrante, 214.

vjerovali u Uskrsloga prije samoga čina lomljenja kruha. U euharistijskoj gesti Uskrsloga rađa se vjera kao gledanje i kao čin i odatle se pruža svjedočenje u zajednici o istinitosti Kristova Događaja (usp. Lk 24,13-35). Smisao je svakog sakramentalnog bogoslužja učinkovito ostvarivati čin vjere i s njime čovjekovo spasenje jedino na temelju apsolutnog Događaja koji pronalazi u osobnoj i zajedničkoj vjeri u Krista konačni trenutak svoje istine.

Ono što je izvorno činu vjerovanja jest sakramentalni odnos koji, međutim, nije sačinjen od pojmovnih značenja nego od simboličkih čina, koji su u sebi sveze jedinstva, koji oplemenjuju neuvjetovane odnose, promiču značenja i smisao polazeći od Onoga koji samoga sebe izriče u sakramentu i, konačno, posreduju identitet koji nije uvjetovan ograničenim programskim načelima pojedinih skupina. Liturgija kao *čin vjere* relativizira ustaljeno vrjednovanje liturgije kao plod naše invencije, naše inicijative i našega djelovanja. U stvarnosti, svako djelovanje u liturgiji jest su-djelovanje na činu Krista i Crkve i kao takvo ono je žarišna točka *evangelizacije*.¹⁷

U trenutku kada pokreti u liturgiji sve više govore, razglabajući vlastite evangelizacijske strategije, sve redom usmjerene k daljnjem osnaženju i proširenju vlastitih redova, objektivno mjesto sakramentalnoga navještaja Riječi nužno zahtijeva korekciju takvih stavova i takva samoizražavanja u korist slušanja. Naime, istina vjere ne može se odvojiti od zajedništva vjernika, koje nije autor vjerovanja, ali je svakako njegov subjekt. Samo Crkva koja je sakramentalno korigirana u odnosima, u slušanju i u povjerenju i čijoj je vjerodostojnosti teško odoljeti, može evangelizirati druge. Samo povjerljivi i uvjerljivi odnosi jamče stvarnu evangelizaciju drugih. No oni se ne događaju ni drugdje ni poslije nego u samim sakramentalnim činima koji su *actus fidei*. To zajedništvo u slušanju i u govoru, u zahvaljivanju i u molitvi stvarni je simbol Crkve koja u svojem sakramentalnom djelovanju prihvaća Riječ i, polazeći od nje, progovara drugima. Iako se evangelizacija ne opisuje liturgijskim zborovanjem, ona ipak u njemu pronalazi svoj 'prvi' i 'sretni' trenutak.

Zaključak

Liturgija kao mjesto zajedništva – to bi trebao biti cilj kretanja pokreta i župa kojima se crkveni pastoral treba žurno pozabaviti da ta kretanja ne bi ostala bez svojega polazišta i cilja. Bilo u odnosu prema župi, bilo u odnosu prema pokretima, crkveni pastoral valja obratiti pozornost na liturgiju kao

¹⁷ Odnos između evangelizacije i liturgije teolozima redovito izmiče iz vida. Kao primjer navodim članak: G. TRAPANI, *Appartenenza e nuove forme di ecclesialità: i movimenti*, u: G. CERETI – R. la DELFA (ur.), *Comunione ecclesiale e appartenenza: il senso di una questione ecclesiologica oggi*, 160-173.

izvorišno mjesto crkvenoga djelovanja, te se u odnosu prema njemu zalagati za ozbiljenje sakramentalnoga načela crkvenog jedinstva. Privid zajedništva i retoričko priznanje jedinstva s Crkvom, koje je trenutno na snazi u crkvenim pokretima, zahtijeva pravi *preokret*. Ono se treba korigirati u stvarno i zato sakramentalno zajedništvo (poglavito u župskim zajednicama) i u iskreno i stoga cjelovito ispovijedanje i slavljenje vjere unutar Crkve. Liturgija u tom smislu ne obećava površno mjesto ni prigodu zajedništva nego pruža načelo koje od nas stvarno čini *jedno Tijelo i jedan Duh*. Crkveni pokreti u liturgiji Crkve mogu pronaći mjesto korekcije svojih strategija, svojih kretanja i traženja, a drugima posvjedočiti da tragovi Božje blizine nikada ne nadolaze bez neuvjetovanoga zajedništva s drugima. U konačnici, »liturgija onemogućava da vjera postane mehanizmom podvrgavanja Boga vlastitim iščekivanjima i da tako postane idolatrijom, vjerom utemeljenom na krvi i mesu. Zbog te svoje protu-utješne funkcije, zbog nezainteresiranosti za konsenzus, ona je mjesto crkvene obnove i korektiv mehanizama autoimunizacije kršćanstva.«¹⁸

Ozbiljenje Crkve kao *sakramenta jedinstva* (usp. SC 26) u svojem liturgijskom izvorištu ne može se ostvariti bez obnovljenog vrjednovanja *sakramentalnog* i zato *obrednog temelja* crkvenog posredovanja. Crkveni su pokreti, sa svoje strane, pozvani u jedinstvo preko onih dimenzija – 'agapske', 'proročke' i 'evangelizacijske' – u kojima se verificira njihov identitet 'novih plodova Duha' u Crkvi.

Zajedništvo je nedjeljivo. Ono se u liturgiji rađa i rezultira jedinstvom, jedinstvom u kojem se ljudi bude na vjeru i na povjerenje dara prisutnosti Onoga koji sve sabire u svoje Tijelo.

Summary

THE LITURGY - A PLACE FOR TOGETHERNESS OR A REASON FOR DISUNITY IN THE PARISH?

THE RELATIONSHIP OF CHURCH MOVEMENTS TOWARDS CHURCH LITURGY

One of the key problems of the modern 'Liturgical issue' is the fact that the Roman rite is 'pluralised' resulting in the sacramentally based factual fragmentation of Church unity on a sacramental foundation and attempts to integrate it on other foundations. That phenomenon marks a growth proportional to the strengthening of Church movements. In search of valid criteria and authentic conditions to base critical relations towards 'ritual pluralism', the article questions the possibility of correction and integration of the 'search for togetherness' in Church movements. This serves as

¹⁸ R. TAGLIAFERRI, *La magia del rito. Saggi sulla questione rituale e liturgica*, 444.

the basis to analyse the physiognomy of the 'Liturgical community' by Church movements in contrast to normative theological-liturgical principles. Making the Church more serious as a sacrament of unity (cf. SC 26) in its liturgical origin demands a renewed evaluation of the sacramental and so the ritual basis of Church mediation in which spirit Church movements are called on to revive the 'agape', 'prophetic' and 'evangelisational' dimension of parish Liturgical communities.

Key words: *The Liturgy, community, togetherness, ritual, ritual pluralism, Church movements.*